

KİTABXANALAR OXUCULARIN ASUDƏ VAXTININ TƏŞKİLİ MƏRKƏZLƏRİ KİMİ

Aysel Həsənova

Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti,
Turizm və kitabxana-informasiya fəaliyyəti kafedrasının müəllimi
sahra.hsnv@mail.ru

Xülasə: Məqalədə kitabxanada asudə vaxtın təşkili problemləri öyrənilmişdir. İlk olaraq asudə vaxt anlayışına aydınlıq gətirilmiş, ardınca isə mədəni asudə vaxt fəaliyyəti araşdırılmışdır. Bunun üçün mədəni asudə vaxtın komponentləri, subyektləri, elementləri öyrənilmişdir. Mədəni asudə vaxt fəaliyyətinin əsas elementi kimi kitabxanaların bu işin təşkilində rolu öyrənilmişdir. Kitabxanalarda asudə vaxtın təşkili modulları tədqiq edilmişdir. Bu istiqamətdə kitabxanalarda təşkil edilən kütləvi iş formalarının bir qismi öyrənilmişdir. Bunun üçün dünya təcrübəsinə müraciət edilmişdir. Qeyd edək ki, kütləvi işin müxtəlif formaları vardır, onları bir bir tədqiq etdikdə məlum olur ki, onların sayı yüzü ötə bilər. Azərbaycanlı müəlliflər tərəfindən onların bir qismi öyrənilmiş və yerli təcrübəyə tətbiq edilmişdir. Məqalədə yerli müəlliflər tərəfindən öyrənilməmiş və yerli kitabxanaların iş təcrübəsində tətbiq edilməyən formalar tədqiqatə cəlb edilmişdir.
Açar sözlər: asudə vaxt, mədəni asudə vaxt fəaliyyəti, kitabxana, oxucu, subyekt, element, modul, kütləvi forma.

Giriş. Cəmiyyətin müasir inkişaf mərhələsini səciyyələndirən transformasiyalar fonunda sosial-mədəni institutlar özünəməxsus funksiyaları, məqsəd və vəzifələri ilə üstünlük əldə etmişdir. Mövcud sosial-mədəni şərait kitabxanalarda asudə vaxtın təşkilinə tədqiqat marağının artırılması zərurətini tələb edir. Sosial və mədəni siyasətin yeni paradiqması kitabxanaları mütaliənin təşviqində ifadə olunan missiyalarından birini saxlamaqla, istifadəçilərin şəxsiyyətini inkişaf etdirmək üçün yeni yollar axtarmağa sövq edir. Kitabxana fəaliyyətinin formalarından biri kimi intellektual asudə vaxtın təşkili təcrübəsinə marağın artmasının səbəbi də budur. Asudə vaxt, informasiya və asudə vaxt sferası fərdi və ictimai maraqların kəsişdiyi sahələrin birləşməsi və məhsuldar qarşılıqlı təsirinə mümkün olduğu mühit kimi elmi maraq obyektlərindən biri adlandırılmalıdır.

Əsas hissə. İnsanlar asudə vaxt dedikdə, ən çox işdən boş vaxt nəzərdə tuturlar. [4,s.7] Lakin müasir insanın asudə vaxtı dedikdə, ictimai istehsal sferasında zəruri əməkdən, habelə insanın məişət və ictimai münasibətlər çərçivəsində həyatı funksiyalarının təkrar istehsalından azad olan vaxt başa düşüldür. Bunun üçün bir şəxsin gündəlik vaxt büdcəsindən (24 saat) boş vaxtını müəyyən etmək üçün onun ehtiyacları üçün nəzərdə sərf etdiyi vaxtı çıxmaq lazımdır:

- istehsal və əmək funksiyaları, o cümlədən iş yerinə və geriyyə yol üçün sərf olunan vaxtı;
- fizioloji istirahət (gecə yuxusu) üçün sərf olunan vaxtı;

- sanitar-gigiyenik ehtiyaclar üçün sərf olunan vaxtı;
- məhsulların alınması, onların hazırlanması, yeyilməsi üçün sərf olunan vaxtı;
- zəruri əşyaların, istehlak mallarının alınması üçün sərf olunan vaxtı;
- azyaşlı uşaqların tərbiyəsi, yaxınlarına təcili yardım (məsələn, xəstələrə qulluq) və s. üçün sərf olunan vaxtı;
- təhsil üçün sərf olunan vaxtı. [9, s.229]

Bu hesablamalardan sonra insanın ixtiyarında qalan vaxtı onun asudə vaxtı kimi müəyyən etmək olar. Həftə içi günlərdə işləyən adamın asudə vaxtının payı nisbətən az, 1-3 saat, bəzi hallarda isə bir neçə dəqiqə təşkil edir. Məsələn, kimsə bu vaxtı ev işlərinə sərf edir; kimsə əsas işlə bağlı problemlərini həll edə bilər, kimsə isə heç nə etmədən bu vaxtı keçirə bilər. Beləliklə, asudə vaxtı müddətini artırıb və ya azaldaraq, asudə vaxtla əlaqəli olmayan fəaliyyətlərə sərf edə bilər. Ancaq bu imkanlar sonsuz deyil. Əgər istehsalatda əmək və ya çoxsaylı məişət işləri rəasional həddi aşarsa, o zaman insan asudə vaxtını kəskin şəkildə məhdudlaşdırır ki, bu da stressə səbəb ola bilər. Boş vaxtların evdə passiv hərəkətsizlikdə keçirən insanlar mənəvi inkişafdən geridə qalır və bununla da onların həyatı monoton xarakter alır. Bu monotonluğu aradan qaldırmaq üçün mədəni asudə vaxt anlayışı meydana çıxır. Mədəni- asudə vaxt fəaliyyəti məqsədyönlü şəkildə təşkil edilir və insanın fəaliyyətinin mahiyyətini dəyişdirmək ehtiyacı əsasında inkişaf edir. İnsan fərdi üstünlüklərə, imkanlara və mədəni inkişaf səviyyəsinə əsaslanaraq, həmçinin ənənələri, dəbi və ətrafdakı insanların təsirini nəzərə alaraq bu fəaliyyətin forma və növlərini müstəqil olaraq özü müəyyən edir. Mədəni asudə vaxt fəaliyyəti istirahətə ehtiyacı olan insanların məcmu fəaliyyəti nəzərdə tutulur. Mədəni asudə vaxt fəaliyyətinin özəl anı, onun təzahürü və bir növ ölçü vahidi bir insanın və ya bir çox insanın konkret vahid prosesə cəlb edilməsinə nəzərdə tutan asudə vaxt fəaliyyətidir. Bu proses bir neçə dəqiqədən (məsələn, musiqiyə qulaq asmaq, kitab oxumaq) bir neçə gün və ya həftəyə qədər (düşərgə səyahətində, bayram marafonunda iştirak etmək) məhdudlaşa bilər. Hər bir asudə vaxt fəaliyyətinin öz tempi və ritmi var ki, bu da bu fəaliyyətin subyektləri tərəfindən onların psixologiyasının xüsusiyyətlərinə və mənəvi ehtiyaclarına uyğun olaraq müəyyən edilir.

Mədəni asudə vaxt fəaliyyətinin subyektləri. Mədəni asudə vaxt fəaliyyətinin ən mühüm komponentləri onun subyektləri kimi müəyyən edilən insanlar, sosial qruplar, təşkilatlar və firmalar hesab olunur. Subyektlər dedikdə həm konkret şəxslər (asudə vaxta ehtiyacı olan şəxslər və digər insanların asudə vaxtının təşkilinə kömək edən sahibkarlar, mütəxəssislər, mədəniyyət müəssisələrinin işçiləri), həm də məcmu subyektlər (firma, təşkilat və idarə qrupları, nümayəndəlik və icra hakimiyyəti orqanları) başa düşüldür.

Mədəni asudə vaxt fəaliyyətinin elementləri. Mədəni asudə vaxt fəaliyyətinin infrastrukturunun elementlərinə aşağıdakılar daxildir:

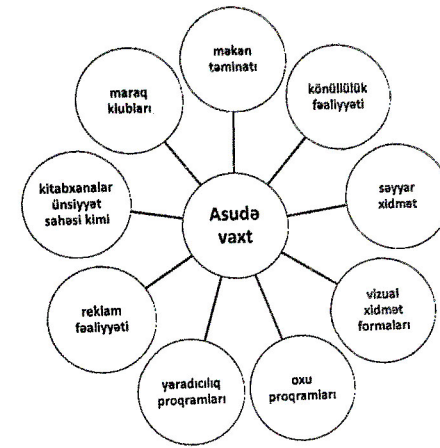
- tarixi mərkəzlər, mədəniyyət abidələri, memorial əraziləri;
- mədəniyyət müəssisələri – kitabxanalar, kinoteatrlar, teatrlar, muzeylər, sərgi salonları, filarmoniyalar və s.;

- şəhər istirahət zonaları (parklar, meydanlar, çimərliklər);
- şəhərdən kənarında istirahət zonaları (milli parklar, sanatoriyalar, kurortlar və s.)

- İdman, istirahət, mədəniyyət, incəsənət və təhsil xidmətləri göstərən qurumlar (stadionlar, fitnes klublar, su parkları, rəqs dərsləri);
- turizm agentlikləri və əlaqədar nəqliyyat, qonaqpərvərlik sistemi;
- əyləncə parkları, oyun və istirahət mərkəzləri;
- restoranlar, kafelər;

Kitabxanalar mədəni asudə vaxtın təşkilinin əsas elementi kimi. Mədəni asudə vaxtın təşkilini əsas iştirakçısı kimi kitabxanaların əsas məqsədi asudə vaxtın daha səmərəli keçirilməsi və cəmiyyətin mənəvi- intellektual potensialını inkişaf etdirmək üçün mütaliənin təşviqini təmin etməkdir. Ümumiyyətlə kitabxanalar yarandığı gündən bu günə qədər onların mühüm vəzifələrindən biri aktual mövzularda yazan, yaradıcılığında maraqlı suallar doğuran müasir müəlliflərin tanınmasına diqqət yetirməklə istifadəçilər arasında bədii, elmi-kütləvi və kütləvi ədəbiyyat haqqında biliklərin sərhədlərini genişləndirməkdir. Artıq qeyd edildiyi kimi, mütaliə cəmiyyətin indiki vəziyyətinin göstəricisi olmaqla yanaşı, sosial gələcəyin formalaşması amilidir. Kitabxananın bu mənada tərbiyəvi rolu danılmazdır, çünki onun məqsədi mütaliənin təşkili üçün sosial institut kimi fəaliyyət göstərməkdən ibarətdir [6, s.128]. Müasir həyatda asudə vaxtın təşkili məsələsinin həlli xüsusilə aktualdır, çünki əhalinin ödəmə qabiliyyətinin azalması onun maliyyə investisiyaları tələb edən mədəni nemətlərdən uzaqlaşmasına səbəb olur. Bu hal insanların asudə vaxtlarında boşluqların yaranmasına gətirib çıxarır. Kitabxanada səmərəli asudə vaxtın təşkili üçün lazımı imkanlar var: resurslar, inteqrasiya olunmuş xidmət texnologiyaları, neqativ halların qarşısının alınması təcrübəsi.

Kitabxanalarda asudə vaxtın təşkili modulları. Kitabxanada müxtəlif asudə vaxt formalarının təşkili bunun üçün ayrılmış qısa müddət ərzində istirahət üçün şərait yaratmağa imkan verir. Bu, yaradıcılıq təcrübəsinin əldə edilməsində, maraqlı insanlarla ünsiyyətdə ifadə oluna bilər [7, s. 29]. Texnoloji cəhətdən bu problem müxtəlif asudə vaxt formalarından, o cümlədən interaktiv, müzakirə və oyun formalarından istifadə etməklə həll edilə bilər. İstirahət fəaliyyətinin müasir təcrübəsi bu cür asudə vaxtın təşkili üçün geniş imkanlara malikdir ki, bu da sosial-mədəni müəssisədə bir insana istirahət etməyə və fiziki güc və emosional fonu bərpa etməyə imkan verir [8, s.9]. İstifadəçinin kitabxanada asudə vaxtının təşkilinin unikallığı ondadır ki, digər mədəniyyət müəssisələrindən fərqli olaraq, kitabxana eyni zamanda Şəkildə göstəriləndiyi kimi bir istirahət formasını deyil, bir çoxunu həyata keçirmək qabiliyyətinə malikdir. Bu, oxucu mədəniyyətinin inkişafı üçün müəyyənləşdirici vektor olan fəal idrak və ya yaradıcı fəaliyyət prosesinə iştirakçıların hərtərəfli cəlb edilməsinə yönəlmiş müxtəlif komplekslər düzəltməklə onları manipulyasiya etməyə imkan verir.

Kitabxanalarda asudə vaxtın təşkili modullarının sxemi

Şəkildən görüldüyü kimi, kitabxana asudə vaxtının təşkili hər biri ya müstəqil ola biləcək, ya da bir sıra fəaliyyətlərə daxil edilə bilən modullardan ibarətdir. Vəzifədən asılı olaraq bu formalar müxtəlif kombinasiyalarda birləşdirilməyə mümkündür. Qeyd olunan bu formalar kitabxanalarda kütləvi işlərin təşkili zamanı özünü göstərir. Kütləvi tədbirlər kitabın, elektron nəşrlərin və digər çap məhsullarının geniş oxucu kütləsi içərisində təbliğ edilməsində xüsusi rol oynayır.

Kitabxanalarda asudə vaxtın təşkilinin kütləvi formaları. Kitabxanalarda asudə vaxtın təşkili formaları onun profilinə və maddi imkanlarına görə formalaşır. Kitabxanalar yerləşdiyi ərazinin yaratdığı imkanlar çərçivəsində mədəni asudə vaxtın təşkili prosesinə daxil ola bilərlər. Kitabxanaların iş təcrübəsinə müraciət etdikdə məlum olur ki, onlar bu istiqamətdə zəngin tarixi təcrübəyə malikdirlər. [1;2;3] Aparılan araşdırmada dünya təcrübəsinə istinadən, yerli müəlliflər tərəfindən öyrənilməmiş və yerli kitabxanalarda tətbiqi zamanı daha məhsuldar nəticələrə səbəb ola biləcək kütləvi formalar tədqiqatına cəlb ediləcək. Qeyd etmək lazımdır ki, dünya kitabxanalarında asudə vaxtın təşkilinin kütləvi formalarının sayı yüzlərlədir. Araşdırmada onlardan bir neçəsinə müraciət olunur.

Zehni hücum iştirakçılardan ən qısa müddətdə konkret problemin həlli üçün ideyalar (variantlar) təklif etmələrini tələb edən intellektual oyundur. İştirakçıların fikirlərini sərbəst ifadə etməsi yolu ilə həyata keçirilir. Struktur problemi müəyyənləşdirmək, fikirləri ifadə etmək, ideyaları seçmək, həll yollarını hazırlamaq. Belə oyunlar, problemin həlli üçün yaradıcı axtarışın effektiv üsuludur.

Döyüş (ing. *Battle*) bir növ yarışma, qruplar və ya ayrı-ayrı iştirakçılar arasında bədhəzən mübarizə, nümayiş elementləri ilə seçilən dueldir. Döyüş rəsmi, müəyyən qaydalara uyğun təşkil edilmiş və ya qeyri-rəsmi ola bilər. Bəzi döyüşlərdə qalib ona verilən səslərin sayına görə müəyyən edilir. Ancaq qeyri-rəsmi döyüşdə, tamaşaçıların adətən kimin daha yaxşı çıxış etdiyi barədə öz fikirləri var. Belə bir hadisə iştirakçıları özlərini inkişaf etdirməyə, mümkün olan ən yaxşı performansla nail olmağa, mətnlərini təkmilləşdirməyə çalışmağa məcbur edir. Ona görə də istənilən döyüşdə iştirakın məqsədi ikidir: rəqibi məğlub etmək və təkmilləşmək. Döyüşlər gəncləri fəal şəkildə öz ətrafında toplayır. Bu, sıradan bir ədəbi gecə deyil. Burada müxtəlif melodiyalar, yüksək səslə dastək nidaları və alqışlar səslənir. Poetik döyüş müasir şairlərin yarışmasıdır. Bu, ən parlaq və ən cəsarətli şairlər üçün yaradıcı həlqədir.

Biblioperformans (ingilis dilindən – “tamaşa”) müasir sənət növüdür, burada bir əsər sənətinin və ya qrupun müəyyən bir yerdə və müəyyən bir zamanda hərəkətlərindən ibarətdir. O, təsviri sənətin və teatrın imkanlarını birləşdirir. Məsələn, Uşaq İncəsənət Evinin məktəb-studiyasının uşaqları tədbirə kitabxanaya dəvət olunurlar. Onlar nağıl personajlarının geyimindədirlər: Mis dağın xanımı, Usta Danila, Zoluşka, Qar Ağ və Pierrot. Və nağıl canlanan ədəbi qəhrəmanlarla birlikdə canlanır, bununla da kitabxana tamaşası yaranır.

Bookcrossing (ingilis dilindən – “kitabı daşımaq”). Bukkrossinqin mahiyyəti sadədir: insan kitab oxuyub onu izdihamlı yerdə qoyur. Bu kitabı başqa şəxs tapıb oxuyur. Oxuduqdan sonra da eyni şeyi edir və s. Bukkrossinqin prinsipi “oxu – başqasına ver”. Hər kəs bukkrossinq prosesinə öz töhfəsini verə bilər. Bukkrossinqin şüarı: “Gəlın bütün dünyanı kitabxanaya çevirək”.

Kvest (ingilis dilindən – “axtarış, axtarışın mövzusu”) kompüter oyunlarının əsas janrlarından biri kimi oyunçu tərəfindən idarə olunan interaktiv hekayədir. Kvest janrında oyunun ən mühüm elementləri faktiki nağıl söyləmək və dünyanı kəşf etməkdir və oyunçudan zehni səy tələb edən tapmacaların və tapşırıqların həlli oyununda əsas rol oynayır. Burada oyunçudan tez cavab verməyi tələb edən tapşırıqlar kimi kompüter oyunlarının digər janrları üçün xarakterik olan elementlər minimuma endirilir. Kvestin müxtəlif növləri vardır: veb-kvestlər, media kvestləri, avtokvestlər, şəhər kvestləri, gecə və intellektual kvestlər. Kvest oyunu aşağıdakı istifadəçilərin marağına səbəb olur: açıq hava fəaliyyətini sevnələr; yeni həyəcan axtaranlar; komandasına güvənməyi və komandada işləməyi bilənlər; istedadlarını nümayiş etdirməyi bacaranlar; nəyə qadir olduğunu sınamaq istəyənlər. Tapşırıqlar müxtəlif mövzularda ola bilər. Son zamanlar bir çox kitabxanalar kvest oriyentasiyası şəklində kitabxana ətrafında ekskursiyalar keçirməyə başlayıblar. Oyun çərçivəsində iştirakçılar məntiqi məsələləri həll edir, lazımı məlumatları axtarırlar, informasiya resursları ilə işləməyi öyrənir, faydalı məlumat tapır və təbiiq edirlər. Kvest oyunu kitabxanadan necə istifadə etməyi öyrədir, söhbətlər yerləşdiyi yerləri, orada axtarış və biblioqrafik aparatın yerləşdirilməsini təqdim edir. O, istifadəçilərin diqqət, yaddaş, sürət və düşüncə məntiqi kimi şəxsi keyfiyyətlərinin inkişafına töhfə

verir. Oyun uşaq və yeniyetmələrdə komandada işləmək bacarıqlarının inkişafına kömək edir.

Kvestin əsas qaydaları / şərtləri: oyunun müəyyən bir sütünin olması, bir vəzifənin / maneənin olması, maneələri dəf etməklə əldə edilə bilən bir məqsədin olması.

Bu cür kitabxana oyunları eyni vaxtda bir neçə problemi həll etməyə yönəldilmişdir: görkəmli insanların həyat və yaradıcılığı, öz diyarının tarixi haqqında bilikləri yoxlamaq, iştirakçıları kitabxana ilə tanış etməkdir.

Kitab qurdları – tədbir zamanı kitabxanaçı oxucuları oxumaq üçün seçilmiş kitabları evə aparmağa dəvət edir: kitablar qalın kağıza bükülür və oxucu hansı kitabı seçdiyini görmür. Kitabı qaytararkən, oxuculara oxuduqları barədə danışmaq, yaradıcılıqla məşğul olmaq, rəy yazmaq (təşkilatçının seçimi ilə) tövsiyə olunur. Bu iş forması oxucuların yaxşı, lakin unudulmuş kitablara marağını canlandırmağa imkan verir.

Ədəbi mozaika – tədbir kiçik, bir-birini əvəz edən, kitablar haqqında informasiya təqdim etmə formalarından qurulmuşdur. Tədbirin hər bir fərdi forması 5 dəqiqədən çox deyil. Mövzuya diqqət artırmaq üçün proqramda formalar arasında musiqili ekranlar yerləşdirilməlidir. Birləşdirilmiş formaların kiçik parçaları bütövlükdə tədbirin mövzusu haqqında ümumi fikir verir. Ədəbi mozaika aşağıdakıları əhatə edə bilər: kitablardan maraqlı hadisələrin oxunması, ədəbi viktorina, mini oyun, sevimli personajlarla rəsm müsabiqəsi, söhbət oyun-səyahət, tapmacalar, zarafatlar, deyimlər,

Peça-Kuça – kitabxanaçılar tərəfindən qəbul edilmiş cəlbedici təqdimat formatıdır. Peça-kuça Tokioda icad edilmişdir (yapon dilindən tərcümədə “Pechakucha” – söhbət) və məruzəçilərin (natiqlərin) 20 slayddan ibarət rəngarəng təqdimatlarla tamamladığı hesabatlar hazırladığı hekayə təqdimatını nəzərdə tutur. Bir slaydın və onun şərhinin göstərilməsi üçün vaxt 20 saniyədir və ümumilikdə hər bir məruzəçinin təqdimatı 6 dəqiqə 40 saniyədən çox deyil. Hər hekayədən sonra dinləyicilər öz fikirlərini bölüşə və ya sual verə bilərlər. Hesabatlar bir-birinin ardınca gəlir. Adətən belə bir tədbirdə 8-dən 12-yə qədər məruzə edilir. Tamaşaların mövzuları çox fərqli ola bilər. Belə bir tədbirdə fikir mübadiləsi aparmaq, maraqlı vacib məlumatları birinci əldən öyrənmək, həmfikirliyi tapmaq, yeni layihələr üzərində razılaşmaq imkanı yaranır.

Premyera (Təqdimat). Oxuculara yenilik təqdim edən hərtərəfli tədbirdir. “Premyera” termini fransız mənşəlidir və “ilk” deməkdir. Premyera ciddi, təntənəli bir şey deməkdirsə, təqdimat bayrama, şouya daha yaxındır. Təqdimatın əsas qonağı əsərin müəllifidir. O, oxuculara kitabın prototipləri haqqında və s. Daha dizayndan tutmuş təbiiq qədər, qəhrəmanların prototipləri, şahidləri, həmyerliləri, hadisələrin iştirakçıları və s. Ssenariyə müəllifin sütüni və ya tərcümeyi-hal ilə bağlı şeirlər, mahnılar, dramatisasiyalar daxil ola bilər. Sonda müəllif kitabları imzalayır, avtoqraf verir. Müəllifi dəvət etmək mümkün olmadıqda, kitabxana digər

forma və üsullardan istifadə edə bilər. Dekor kimi fotosənədlərdən, illüstrasiyalardan, maddi mədəniyyət obyektlərindən istifadə olunur.

Skeçbuk-parad – eskiz və ya eskizlər seriyasıdır. Skeçbuk paradı həm eskiz dəftərinə (albom) birləşdirilən, həm də ayrıca təqdim edilən eskizlərin bir növ vernisajıdır. Eskiz kimi tək-cə rəsmlər deyil, həm də müxtəlif başlıqlar çıxış edir. Məsələn, Çexovun skeçbuk paradı. İştirakçılar əllərində karandaşla Çexovun əsərlərini xatırlamalı və ya təkrar oxumalı, yadda qalan təsvirlərin, situasiyaların, detalların vərəqdə, dəftərdə və s. eskizlərini çəkməli idilər. İştirakçılar mövzu ilə bağlı istənilən məlumatı kağız üzərində əks etdirə bilərdilər.

Skraybinq – təqdimat texnikası, qrafik simvollarından istifadə edərək məlumatın vizuallaşdırılmasıdır, burada nətiqin nitqi ağ lövhədə və ya kağız vərəqində flomaster təsvirləri ilə təsvir olunur. Bir növ “paralel izləmə effekti” ortaya çıxır. Bu halda, qrafik seriya audio seriyasının əsas nöqtələrində sabitlənir. Skraybinqi yaratmaq üçün ən əlverişli program VideoScribe ola bilər. Skraybinqin vəzifələri məlumatı çatdırmaq, onu dinləyici və tamaşaçı üçün cəlbedici etmək, yadda saxlamağa və daha yaxşı mənimsəməyə kömək etməkdir.

Storisek (İngiliscə “hekayələr çantası”) – layihə 1994-cü ildə Böyük Britaniya, filologiya elmləri doktoru, məktəbəqədər və məktəb çağında uşaqların tədrisi metodologiyasına dair kitabların müəllifi Neil Griffiths tərəfindən hazırlanmışdır.

Neil Griffiths hesab edir ki, əvvəlcə “Uşağın oxucu olmasına necə kömək etmək olar?”, sonra isə “Uşağa oxumağı necə öyrətmək lazımdır?” sualını həll etmək lazımdır.

Oxumağa maraq yaratmaq oxumağı öyrətməkdən qat-qat çətinidir. Uşaq nə qədər çox dinləyirsə, bir o qədər tez oxumaq bacarığı formalaşır və müstəqil oxumaq həvəsi inkişaf edir. Neil Griffithsə görə, uşaqlar deyil, böyük ucaadan oxumalıdırlar. Çantanın içində olan bu “nağıllar çantası” nədir? Bu əsl kətan çantadır, içərisində əlavə materiallarla gözəl təsvirli uşaq kitabı var. Bədii kitab yumşaq oyuncaqlar, rekvizitlər, mövzu ilə bağlı məşhur elmi kitab, audio kaset və ya CD, dil oyunu və valideynlər üçün vərəqələr ilə tamamlanır. Yumşaq oyuncaqlar və əlavə rekvizitlər kitabı canlandırmağa kömək edir. Oyuncaqlar söz ehtiyatını inkişaf etdirir, kitabın əsas personajlarının obrazını öyrənməyə kömək edir, oxumağı başa düşməyi inkişaf etdirir. Storisekə doldurulmuş oyuncaqlar bədii kitabın əsas personajlarıdır və rekvizitlər kitabdan ev əşyaları və ya ətraf mühit əşyaları ola bilər. Hərtərəfli oxu bacarıqlarını inkişaf etdirmək məqsədi ilə elmi-kütləvi kitab toplusuna daxil edilmişdir. O, bədii kitabın mövzusunə uyğun gəlir, onu elmi və idrak faktları ilə tamamlayır. Audio kaset və ya CD bədii kitabın mətninin yazısıdır. Uşaq kitabı bir neçə dəfə dinləyə bilər. Təkrar dinləmə və danışmaq səsli nitqi dərk etmək, təkrarlamaq və hekayə danışmaq bacarıqlarını inkişaf etdirir. Dil oyunları da bədii kitabın məzmunu ilə bağlıdır. Dil oyunu tək-cə yeni bacarıqlar inkişaf etdirmir və lüğəti genişləndirmir, həm də əyləncəlidir. Valideynlər üçün vərəqələr çantada valideynlərə məsləhət verir. Storisek oxu prosesini uşaqlar üçün həyati ehtiyaca

çevirməyə kömək edir, onlara yaxın insanların əhatəsində kitabla xeyirxah rahat ünsiyyət mühiti yaradır. Hekayənin əsas məqsədi kitabın özündən həzz almaqdır. Bu ədəbi layihəni oxumağa və kitabı erkən başlamaq forması kimi kitabxanalarımızda da tətbiq etmək olar. Bu layihə kitabxanacılara bir çox yaradıcı imkanlar təqdim edir, çünki çantanı doldurmaq üçün sadəcədən ən çətinə qədər bir çox variant var.

Bibliokeşinq (yun. biblio – “kitab” və ing. cache – “gizlənən yer”) – kitabxanada saxlanılan kitab xəzinələrinin axtarışdır. Oyun ondan ibarətdir ki, hansısa kitabın kitabxanada müəyyən bir yerdə gizlədilməsi və iştirakçılara onu tapmaq üçün təlimatlar verilir.

Bibliomarafon – müəyyən bir mövzu, yubiley tarixi ilə bağlı kitabxana kolleksiyalarının yayımını və ən yaxşı oxucuları müəyyən edən tədbirlər toplusudur. Bir neçə mərhələdə, uzun müddət davam edə bilər. Oxucular kitab marafonunda iştirak üçün kitabxana fişləri ala bilərlər.

Bibliogecə – yeni formatda sosial-mədəni tədbirdir. (2012-ci ildən mövcuddur). Aksiya axşam və ya gecə həyata keçirilir. Uşaq kitabxanalarında “Biblio Twilight” xüsusi layihəsi çərçivəsində aksiya saat 21:00-22:00-a qədər davam edir. Tədbirin əsas istiqaməti kitabın yayımı, onun təbliğinin yeni formalarının axtarışdır. Tədbirdə iştirak etmək üçün kitab mağazaları, muzeylər, rəsm qalereyaları və digər mədəniyyət müəssisələrini, kommersiya təşkilatlarını tərəfdaş kimi dəvət edə bilərlər.

Biblişopinq – kütləvi tədbirin bir formasıdır. Bu zaman tədbirin iştirakçısı digər iştirakçıya kitabxananın fondundan kitabı reklam edərək “almağı” təklif edir.

Tarixi kaleydoskop – tarixi hadisəyə, təqvimdə əlamətdar tarixi günə həsr olunur. Tədbir nəzərdən keçirilən mövzuya əsaslanır. Ümumi bir mövzu ilə birləşdirilən kiçik bloklardan ibarətdir. Bloklar tarixi oriyentasiyalı musiqi pauzaları ilə ayrılır. Hər bir blok kiçik bir ayrı mini hadisə ola bilər. Məsələn, iştirakçıların müsabiqəsi, söhbət – oyun, bibliografik tanışlıq. Hər blokun forması fərqlidir, lakin hər biri 10 dəqiqədən çox vaxt keçmir. “Kaleydoskopu” rəngli slaydlarla bəzəmək, film fraqmentləri əlavə etmək yaxşı hal hesab olunur.

Libmob – bir növ kitabxana fleşmobudur. Məqsədi kitabxanalara və ümumilikdə kitabxana peşəsinə diqqəti cəlb etməkdir. Ən məşhur libmob hesab olunan “Kitabxanaya gedən yol haqqında blits-sorguya əsaslanır. Libmobun başqa bir versiyası kitabxanalarda qısa müzakirə ilə (təklif olunan ssenari üzrə) günlün qəhrəmanının əsərindən bir parçanın oxunması üçün eyni vaxtda aksiyanın keçirilməsidir.

“Böyük kitab yolu” ədəbi yarışı – Yayda yeniyetmələrin oxumaq üçün daha çox vaxtı və imkanları olur. Kitabxanalar məzuniyyətə çıxmadığına görə öz unikal kolleksiyalarını məmnuniyyətlə oxucuların ixtiyarına verə bilərlər. İyunun lap əvvəlində ədəbi yarışlar başlayır, avqustun sonunda qalibin müəyyənəndirilməsi ilə yekunlaşır. Kitabxana oxuculardan ibarət komanda təşkil

edir. Yarışlar 5 janrdan keçməlidir: klassik, detektiv, macəra, fantaziya və tarix. Hər janrdə kitabxanaçı ardıcıl olaraq hər yarış iştirakçısına 6 sual müəyyənləşdirir. Cəmi 30 sual hazırlanır. Oxucu verilən sualın cavabını tapdıqdan sonra kitabxanaya gəlib öz cavabını verməlidir. Yarış kartında kitabxanaçı hər bir iştirakçı üçün düzgün cavabın tarixini şəxsən qeyd edir. Avqustun sonunda Yarış Kartı təhlil olunur və sonuncu suala ilk düzgün cavab verən şəxs Ədəbiyyat Yarışının qalibi elan olunur. Tədbir üçün kitabxana "Yay qıraqları – 20..." adlı geniş kitab sərgisi hazırlamalıdır: bütün sualların cavabı həmin kitablarda olmalıdır.

Sərbəst mikrofon (Açıq tribuna) – demokratiya və fikir plüralizmi prinsiplərinə əsaslanan müəyyən aktual mövzu üzrə dialoq şəraitində tədbir iştirakçılarının dəyər yönümlü fəaliyyəti hesab olunur. Bir-birlərinə bədahətən mikrofonu ötürərək (kursüyə qalxaraq) oxucular öz fikirlərini sərbəst ifadə edir, kəskin suallar verirlər. Oxucuların çıxışları qısa, real həyatla bağlı olmalıdır. Ümumiyyətlə, 7-10 mesaj kifayət edir.

"Asılı kitab". Aksiyanın mahiyyəti mütaliənin təbliğidir. İstənilən oxucu öz fikri ilə bir həftə ərzində sevimli kitabına baxa bilər. Tədbirin müddəti 3 aydır. Aksiyanın nəticələrinə əsasən fəal iştirakçıların sevimli kitablarının şəxsi tövsiyə siyahılarını tərtib etmək mümkündür. Həm də kitabxanadakı ən populyar kitabların reytingi müəyyən olunur. Aksiyada istifadə olunan kitabların siyahısı hazırlanır. Kitabın özünə "Asılmış kitab" stiker işarəsi vurulur. Bundan əlavə, kitablarını oxumaq istəyənlərin növbəsi qeydə alınır. Gözlənilən nəticələr: mütaliənin aktivləşdirilməsi, ən yaxşı kitabların oxucu reytinginin yaradılması, ən yaxşı oxucuların reytinginin yaradılması, ən çox oxunan kitab üçün yaradıcılıq müsabiqəsinin keçirilməsi.

Həftədə otuz dəqiqə – Bu kitabxanada mütaliə üçün erkən başlanğıc texnikasıdır. Həftədə bir dəfə kitabxanada ən kiçik uşaqlar üçün (1 yaşdan 5 yaşa qədər) "Kiçik oxucu" uşaq klubu fəaliyyət göstərir. Kitabxanaçılar uşaqlarla işləmək üçün sinkretik yanaşmadan istifadə edirlər: bir az ucadan oxu, bir az rəsm və rəngləmə, bir az oyun, evdə oxumaq üçün özlünlə götürmək üçün kitab. Üç yaşında uşağa təntənəli şəkildə kitab dəsti və oxumaq üçün tövsiyə olunan kitabların siyahısı/kataloqu olan portfel təqdim olunur. Otağın ölçüsündən, avadanlığından və işçilərin sayından asılı olmayaraq istənilən kitabxanada belə klub yaratmaq tamamilə mümkündür.

Oxucu teatri – Həm dram, həm də öyrənməni özündə birləşdirən "Oxucu teatri" istənilən kitabxana məkanını diqqətəlayiq şəkildə səhnəyə çevirir. Oxucu Teatri şifahi oxu, ədəbiyyat və dramaturgiyanı eyni sinifdə birləşdirən yüksək motivasiyalı strategiyadır. Ənənəvi teatrdan fərqli olaraq, oxucu teatri geyim, qrim, mebel, mətnin əzbərlənməsini tələb etmir. Sizə yalnız iştirakçıların emosiyaları, üz ifadələri və personajlara münasibəti daxil olmaqla ucadan oxu üçün mətn lazımdır. Səhnələr arasında keçid üçün rəvayətçi sərhələri zəruri edir.

Nəticə və elmi yenilik. Beləliklə aparılan araşdırmalardan belə qənaətə gəlmək olar ki, kitabxanalarda asudə vaxtın təşkili kompleks fəaliyyət olub,

məqsədi istifadəçilərin mütaliə və idrak fəaliyyətini stimullaşdırmaqdır. Kitabxananın cəmiyyətdə əsas rolunun əhalinin mütaliə mədəniyyətinin yüksəldilməsi olduğunu əsas götürərək, kitabxanada mədəni və asudə vaxtın səmərəli təşkili asudə vaxt formaları kompleks vasitəsilə həyata keçirilir ki, onların həyata keçirilməsi mütaliənin təbliğinə yönəlib. Kitabxananın spesifikliyi ondan ibarətdir ki, kitabxananın əsas funksiyası informasiya ilə işləmək, ilk növbədə yüksək keyfiyyətli bədii ədəbiyyatın aktiv mütaliəsi olub və olmaqda davam edir. Bu, kitabxanada asudə vaxtın təşkilinin mənasını və məzmununu müəyyən edir, həmçinin bütün kitabxana tədbirlərinin unikalığını yaradır. Belə ki, kitabxanalarda asudə vaxtın təşkili formalarının müxtəlifliyi və tədbirlərin geniş spektri istifadəçilərin asudə vaxtını daha məzmunlu təşkil etməyə imkan verir. Buradan belə nəticə çıxır ki, kitabxana informasiya müəssisəsi olmaqla həm də intellektual asudə vaxt fəaliyyətinin əsası kimi çıxış edə bilər.

İstifadə olunmuş ədəbiyyatın siyahısı:

1. Kitabxanalarda kütləvi tədbirlərin ənənəvi və yeni formaları: metodik vəsait /tərt. ed. N.Alişova; ixtis. red. və bur. məs. K.Tahirov; red. X.İsmayılova; M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası. – Bakı, – 2012. – 71 s.
2. Məmmədova S. N. Təhsil müəssisələrinin kitabxanalarında kütləvi tədbirlər və təbliğat formaları: metodik vəsait /S. N. Məmmədova; red. T. Ə. İsmixanova; Azərb. Resp. Təhsil Nazirliyi, Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanası. – Bakı: Nərgiz, – 2017. – 102 s.
3. Məmmədli R. Uşaq kitabxanalarında kütləvi tədbirlərin formaları və təşkili. – Bakı, – 2015. – 73 s.
4. Tezcan M. Sosyoloji açıdan boş zamanların dəyərləndirilməsi. – Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, – 1982
5. Yılmaz B. "Boş zaman ve halk kütüphanesi: kavramsal bir yaklaşım". – Türk Kütüphaneciliği, – 1989.3 (4). – s. 200-206.
6. Белянский, Р.Г. Потенциал социально-культурной анимации и рекреации в организации досуга населения / Р.Г.Белянский // Вестник Тамбовского университета, – 2011. том 99. Выпуск № 7. – с. 126-129. (Гуманитарные науки)
7. Биллингтон Д. Х. «Прививали молодежи любовь к чтению»: Библиотека Конгресса США / Д. Х. Биллингтон // Школьная библиотека, – 2005. №9-10. – с. 28-30.
8. Климова М.Г. Где водятся читатели? [Из опыта работы библиотек Подмосквы по привлечению молодежи в библиотеку] / М.Г. Климова // Современная библиотека, – 2015. №3. – с. 8-13.
9. Hartel J. The serious leisure frontier in library and information science: hobby domains. – Knowledge organization, – 2003. – 30(3/4). – s. 228-238.

A.Hasanova

Libraries as organizational centers of readers' leisure time

The article explores the problems of organizing leisure time in the library. First, was clarified the concept of leisure time, and then were investigated cultural leisure

activities. For this purpose, have been examined the components, subjects and elements of cultural leisure time. Has been studied the role of libraries in the organization of cultural leisure activities. Have been reviewed leisure organization modules in libraries. In this regard, have been researched some forms of mass work organized in libraries. For this, was used world experience. It should be noted that there are different forms of mass work, and a study of them one by one shows that their number can exceed a hundred. Some of them have been premeditated by Azerbaijani authors and applied to local practice. The article explores forms that have not been plotted by local authors and are not applied in the practice of local libraries.

Keywords: leisure time, cultural leisure activities, library, reader, subject, element, module, mass form

А.Гасанова

Библиотеки как центры организационные читательского досуга

В статье исследуются проблемы организации досуга в библиотеке. Сначала уточнялось понятие досуга, а затем исследовалась культурно-досуговая деятельность. С этой целью изучены компоненты, субъекты и элементы культурного досуга. Изучена роль библиотек в организации культурно-досуговой деятельности. Изучены модули организации досуга в библиотеках. В связи с этим изучены некоторые формы массовой работы организованной в библиотеках. Для этого использовался мировой опыт. Следует отметить, что существуют разные формы массовой работы, и изучение их по отдельности показывает, что их количество может превышать сотню. Некоторые из них были изучены азербайджанскими авторами и применены в местной практике. В статье исследуются формы не изученные отечественными авторами и не применяемые в практике местных библиотек.

Ключевые слова: досуг, культурно-досуговая деятельность, библиотека, читатель, предмет, элемент, модуль, массовая форма.

Rəyçi: p.ü.f.dok., dos. N.İ.İsmaylov